

Д. Ю. Мироненко, С. В. Махно, Д. В. Гладкій

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ДІЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Метою статті є пошук можливостей для розвитку соціального підприємництва як інструменту активізації ділового середовища сільськогосподарських регіонів України. Обґрунтовано актуальність активізації тематики соціального підприємництва для розвитку української економіки та створення ділового середовища в сільськогосподарських регіонах країни. На основі ґрунтовного аналізу наукових праць українських дослідників встановлено загальний зміст соціального підприємництва, його чинники розвитку та важливі аспекти реалізації проєктів, передумови для виникнення та поширення в Україні. Розглянуто особливості соціального підприємництва, його відмінності від соціально відповідального бізнесу. Охарактеризовано достатність та вичерпність нормативно-законодавчої бази, що регулює діяльність соціальних підприємств в Україні. Обґрунтовано найбільш актуальні напрями розвитку соціального підприємництва у сільськогосподарських регіонах України. Наведено та охарактеризовано зміст успішних прикладів реалізації ідей соціального підприємництва в Україні. Визначено важелі механізму підтримки соціального підприємництва на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: соціальне підприємництво, ділове середовище, соціальні проблеми, держава, сільськогосподарські регіони, Україна.

Вступ. Протягом всього періоду незалежності України населення країни перманентно стикалося з необхідністю та нагальною потребою розв'язання своїх соціальних проблем, досягти ефективності у чому владі всіх рівнів на сьогодні так і не вдалося. Дійсно, спектр соціальних проблем в країні є доволі широким: низький рівень заробітних плат, пенсій та інших соціальних виплат, соціальна напруженість; відсутність достатньої кількості робочих місць гідного рівня та потужне безробіття; надмірно високі розміри витрат на комунальні платежі при незадовільній якості послуг, що надаються населенню; високий рівень цін на товари та негативна динаміка їх розміру у часі; незадовільна якість медичних послуг; високий рівень захворюваності та смертності населення при низькому рівні народжуваності тощо. Не отримуючи від влади дієвих рішень щодо розв'язання нагальних соціальних проблем, працездатне та найбільш перспективне для розвитку економіки країни населення обирає для себе шлях трудової еміграції й заробітчанства, тим самим ще більше загострюючи соціальні проблеми в країні. Найбільшим чином всі перелічені соціальні проблеми вдарили по сільським територіям, які сьогодні виступають надто неперспективними як для представників ділового середовища, так і для молоді, яка через низький рівень життя та відсутність робочих місць масово виїжджає до українських міст або за межі країни в пошуках кращого рівня життя.

Суттєве загострення соціальних проблем додатково відбулося у 2014 р., коли внаслідок військової агресії РФ Україна тимчасово втратила АР Крим через анексію й частину Донецької та Луганської областей через окупацію. Внаслідок таких варварських й неочікуваних дій сусідньої країни в Україні до всіх наявних до того соціальних проблем додалося ще одне явище – вимушене переселення населення з тимчасово окупованих або анексованих територій, для супроводу й мінімізації соціальних наслідків від якого потрібно було залучити значні фінансові ресурси, яких в країні на той момент не було. Через недостатність фінансової допомоги та відсутність дієвих програм з соціальної адаптації переміщеного населення на нових територіях частину вимушено переселеного населення для України було втрачено через її рішення про виїзд за межі країни або повернення до власних домівок на тимчасово окуповані території. Ці процеси та розміри соціальних проблем і наслідків досягли в країні рівня гуманітарної катастрофи з моменту повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну, яке відбулося 24 лютого 2022 р. На цей момент навіть об'єктивно поррахувати соціальні наслідки та втрати для населення та держави не видається можливим, а війна ще триває.

Головною умовою для отримання можливостей щодо початку реалізації відновлювальних робіт на всій території та здійснення соціального забезпечення потреб населення має стати повне виведення військ агресора за територіальні межі країни, які були визнаними світовою спільнотою у

1991 р. під час легітимного набуття Україною незалежності. Коли станеться ця, така очікувана кожним українцем, подія – сьогодні невідомо. Проте для максимального наближення у часі моменту її настання важливу роль має відіграти продовольча безпека країни, а тому сільське господарство має функціонувати на тих територіях, які сьогодні умовно перебувають у тилу. Однак для цього, навіть при суттєвому зниженні податкового навантаження на законодавчому рівні, потрібні значні інвестиції та фінансові витрати, які б дозволили одночасно розв'язати й наявні соціальні проблеми. Саме тому тематика, пов'язана з розвитком соціального підприємництва у сільськогосподарських регіонах, для сучасної України є надто актуальною та перспективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд проблематики соціального підприємництва в українському науковому середовищі має не дуже тривалу історію, адже перші статті з'явилися лише у 2010 р., тоді як значного поширення у дослідженнях тема набула лише у два останні роки. Проте, незважаючи на це, науковці доволі глибоко підійшли до розгляду змісту, особливостей здійснення та можливостей поширення на регіональному рівні в Україні явища соціального підприємництва. Так, І. Міняйленко, В. Биба та А. Кулябка на підґрунті дослідження зарубіжного досвіду розвитку соціального підприємництва окреслили історичні аспекти становлення цього явища та визначили його зміст як «симбіоз поняття підприємство та якісних ознак благодійної організації, що поєднує в собі одночасно отримання прибутку та реальне вирішення соціальних проблем суспільства» [1]. Водночас наголошується на основній умові – соціальне підприємство повинне мати інноваційну спрямованість у своїй діяльності. А. Комісаренко також розглядає соціальне підприємство як соціальну технологію інноваційного характеру та конкретизує основні бар'єри, які можуть виникнути при її поширенні територією України [2]. При цьому автор наголошує на тому, що провідну роль у процесі поширення соціального підприємництва в країні має відіграти держава. М. Школяр розглядає соціальне підприємство не лише як дієвий інструмент розв'язання соціальних проблем, а й як чинник досягнення суспільного добробуту в регіоні та країні [3].

І. Біла та О. Шевченко, крім інноваційного характеру, називають також такі риси соціального підприємництва, як поєднання некомерційних цілей зі здатністю до отримання прибутку, публічний характер діяльності та її висока ризикованість [4]. Водночас основним стримуючим чинником для розвитку соціального підприємства автори називають недостатність фінансової та інституційної державної підтримки. Натомість В. Горин та В. Булавинець розглядають соціальне підприємство як один з альтернативних варіантів фінансового забезпечення соціальної політики країни або регіону [5].

А. Бергер стверджує, що метою соціального підприємця виступає «виконання його соціальної або екологічної місії» [6]. Крім того, автор доводить, що в основі успіху цього типу бізнесу лежить запровадження найкращих практик соціальної відповідальності. Ю. Колодійчук та А. Семенкова досліджують потенційні можливості інструменту соціального підприємства у справі розв'язання соціально-економічних проблем вразливих категорій населення [7]. Автори окреслюють проблеми та перешкоди, що встають на шляху поширення руху соціального підприємства в Україні. Г. Завадських та В. Тебенко акцентують увагу на тому, що в основі успіху соціального підприємства має лежати політика його широкої популяризації серед населення [8].

А. Любич та К. Врублевська-Місюна, визначаючи фактори та обґрунтовуючи дієві стимули активізації в країні соціального підприємства, наголошують на тому, що здійснити такі задуми можливо виключно на підґрунті розвиненого ділового середовища, для чого на законодавчому рівні в країні мають бути створені сприятливі для цього інноваційно-інвестиційні, податкові та організаційно-регуляторні можливості [9]. Цю тезу підтримує і К. Биковець, який на підставі глибокого дослідження європейського досвіду становлення та поширення соціального підприємства наголошує на першочерговій необхідності створення в країні належного й сприятливого законодавчого нормативно-правового регулювання [10]. Водночас Ю. Заволока, М. Сідненко та А. Івко наголошують на необхідності оптимізації розміру податкових витрат соціальних підприємців, для чого в Україні має бути створено «профільне та податкове законодавство» [11]. А. Попович та О. Кацьора, крім перелічених чинників розвитку соціального підприємства, називають також фінансову підтримку підприємців цього типу з боку держави та грантових фондів [12]. М. Наумова наголошує також на необхідності надання соціальному підприємству освітньої, інформаційної, ресурсної та наукової підтримки [13].

Р. Шоля доводить, що передумовами для виникнення в Україні соціального підприємства стали трансформаційні процеси 2013–2014 рр., в результаті яких відбулася зміна «соціальних поглядів на економічний розвиток країни» [14]. При цьому автор стверджує, що ключовими складовими

моделі соціального підприємництва, крім суто економічних, мають бути екологічні, моральні, етичні тощо. У цьому ж контексті Н. Пилипенко та О. Карпець окреслюють особливості нового для України виду бізнесу та визначають його потенційні можливості для розв'язання соціально-економічних проблем суспільства [15]. Автори наголошують на тому, що для отримання стійких довгострокових переваг від поширення феномена соціального підприємництва доволі важливою є трансформація системи цінностей членів українського суспільства. До речі, можна вже стверджувати, що з початком війни очікувані трансформації почали відбуватися природним шляхом та охопили переважну частину українського суспільства, що є доволі позитивним явищем та виступає однією з головних передумов перемоги України над агресором.

Ю. Романова та В. Лісецька роблять наголос на психологічних аспектах реалізації проєктів соціального підприємництва та важливості для підприємців нового типу таких особистих рис, як емпатія, самопожертва та соціальна відповідальність, готовність до ризику, креативність, віра в позитивні соціальні зміни тощо [16]. Автори за результатами дослідження створили доволі детальний психологічний портрет соціального підприємця, аналіз змістовного навантаження якого доводить, що не кожна людина здатна виконати цю важливу місію.

Водночас слід акцентувати увагу на тому, що лише кілька науковців розглядають соціальне підприємництво як інструмент, який можливо використати для стабілізації соціально-економічної ситуації на селі. Так, Т. Лункіна визначає спільні характеристики між локальною соціальною відповідальністю та соціальним підприємництвом в аграрному секторі економіки України [17]. Д. Утеченко розглядає соціальне підприємництво як дієвий інструмент нагромадження людського капіталу в сільських районах країни [18]. А. Дюк визначає найбільш актуальні та перспективні напрями спеціалізації для розвитку соціального підприємництва на селі [19].

Отже, незважаючи на доволі широкий фронт досліджень проблематики соціального підприємництва українськими науковцями, можемо констатувати недостатність уваги, що приділено можливостям розв'язання соціальних проблем України саме на сільськогосподарських територіях, де ці проблеми стоять найбільш гостро. До того ж, саме сільське господарство має стати основою для відродження економіки України у післявоєнний період. Саме тому **метою** цього дослідження було обрано пошук можливостей для розвитку соціального підприємництва як інструменту активізації ділового середовища сільськогосподарських регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження праць українських науковців у межах обраної тематики дозволило встановити, що соціальне підприємництво – це такий унікальний вид бізнесу, який спрямований на розв'язання соціальних проблем суспільства при одночасному виконанні головної мети діяльності будь-якого підприємця – отримання прибутку. На початку ХХІ ст. поєднання цих двох цілей у одну було чимось фантастичним та недосяжним, проте нині соціальні підприємці досить успішно реалізують цілі своєї діяльності на практиці. Водночас слід зазначити, що основною відмінністю соціального підприємництва від інституту звичайного підприємництва виступає головна мета діяльності кожного з них: для звичайного підприємництва основною й майже єдиною метою виступає отримання прибутку та збагачення власника або інвестора, тоді як для соціального підприємництва найголовнішою метою виступає розв'язання складних соціальних проблем, що існують на конкретній території, і вже потім – отримання матеріальної вигоди від певного виду діяльності, щоб мати можливість зробити ще більше добрих справ для суспільства.

До того ж, не можна ототожнювати суб'єкт соціального підприємництва з будь-яким підприємством, яке активно здійснює програми корпоративної соціальної відповідальності. Така відмінність пов'язана з тим, що політика соціальної відповідальності – це добровільне взяття на себе підприємцем (власником, інвестором, менеджером) зобов'язань щодо соціального забезпечення певної категорії населення території у спосіб, що є доступним на певний час для підприємства. Проте така діяльність не є основною і стає можливою виключно через те, що у результаті реалізації основної діяльності підприємство отримує суттєвий прибуток, частину якого воно добровільно спрямовує на доброчинність. Тобто соціальна відповідальність виступає, так би мовити, другорядною справою стосовно основного виду діяльності підприємства.

В українському діловому середовищі соціальне підприємництво розвивається доволі низькими темпами через те, що на законодавчо-нормативному рівні воно досі не пройшло процедур легалізації, незважаючи на те, що вже існує на практиці. Окремі аспекти діяльності соціального підприємництва розкривають певні нормативні та законодавчі акти України, проте повного закріплення основ їх

діяльності в законодавчому полі країни на цей момент не відбулося. Так, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 5 липня 2012 р. [20] розкриває зміст лише однієї характеристики соціального підприємництва, що набуває форми благодійності. Проте відповідно до цього Закону благодійні організації є виключно неприбутковими організаціями і тому отримувати й розподіляти прибуток не можуть апіорі. Соціальне підприємництво також може бути створеним у вигляді громадського об'єднання, а відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22 березня 2012 р. [21] такі об'єднання можуть, якщо це передбачено їх статутом, здійснювати підприємницьку діяльність. Проте для того, щоб громадське об'єднання стало безпосередньо суб'єктом соціального підприємництва, основною метою його діяльності має стати вирішення соціальних проблем території його розташування. Тобто робимо висновок, що обидва нормативні документи не можуть повною мірою забезпечити гарантований захист прав соціальних підприємців і визначити особливості їх діяльності. Враховуючи ж той факт, що через військову агресію сусідньої держави в Україні відбувається катастрофічне загострення соціальних проблем, які будуть потребувати у майбутньому різних інструментів щодо їх розв'язання, нормативне узаконювання діяльності суб'єктів соціального підприємництва дозволить суттєвим чином покращити соціальну ситуацію в країні та прискорити момент її виходу з кризового стану.

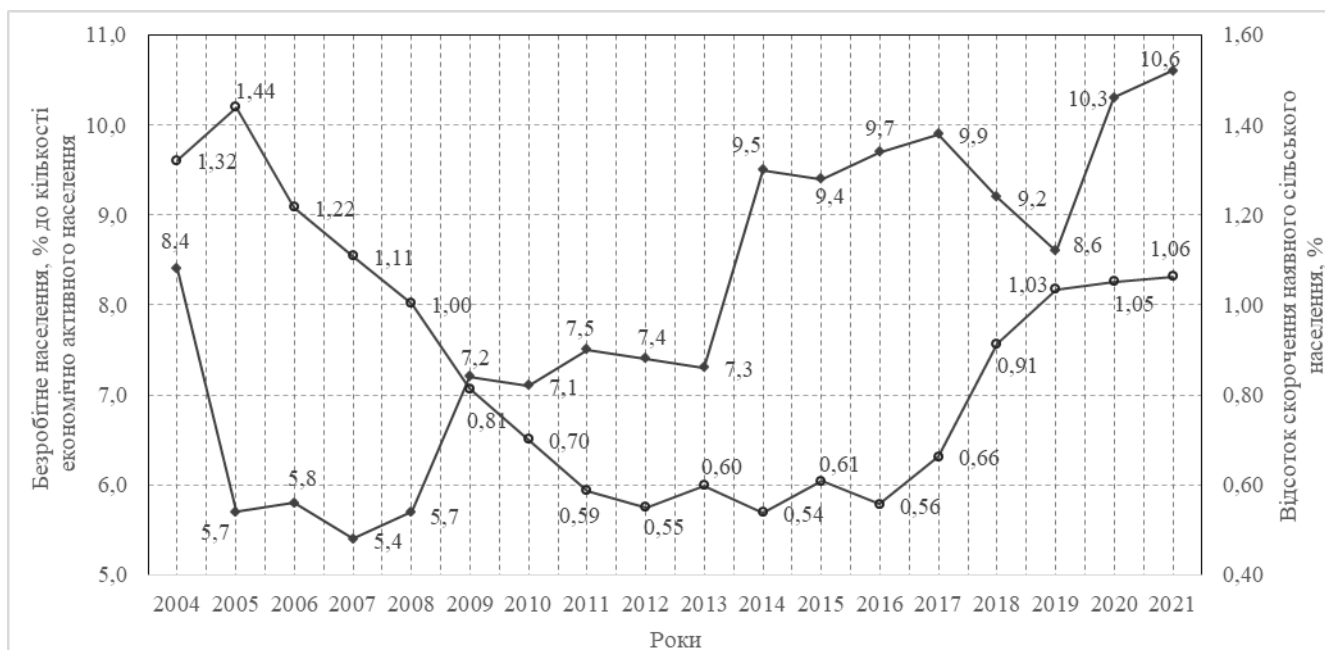
Прагнення щодо розв'язання соціальних проблем в країні має бути підкріплене значним державним фінансуванням, а тому цей напрям являє собою одну з найбільш витратних статей для економіки держави. Водночас ці витрати здебільшого не мають інвестиційного характеру і очікувати отримання від них фінансової вигоди у будь-якому періоді часу державі недоречно. За умови, що економіка країни розвивається у позитивному напрямі, ці витрати не видаються значно обтяжливими і тому їх здійснення розглядається як пріоритетне. Тим самим відбувається поступове розв'язання соціальних проблем, що накопичилися в суспільстві, та державна політика розглядається як соціально орієнтована. Проте у випадку, коли економіка країни перебуває в кризовому стані, реалізувати повною мірою всі очікувані населенням соціальні програми не видається можливим. Враховуючи той факт, що друга ситуація більшою мірою нагадує стан речей в Україні, розвиток та поширення соціального підприємництва її територією має стати одним із найбільш перспективних та пріоритетних напрямів підтримки та стимулювання для влади. Така пріоритетність, передусім, пов'язана з тим, що через поширення ініціатив соціального підприємництва економіка регіону та країни одночасно збільшить швидкість розв'язання соціальних проблем при набутті можливостей певних тенденцій скорочення або ненарощування розмірів державного фінансування на цей напрям.

Ініціатива соціального підприємництва, незалежно від того, яку місію та мету конкретними підприємцями закладено в основу його реалізації, крім розв'язання соціальних проблем громади, одночасно сприяє й економічному зростанню цієї території. При цьому цілі створення і реалізації ідеї соціального підприємництва можуть бути абсолютно різними. Так, у загальному випадку розвиток соціального підприємництва може бути спрямованим на три основні напрями.

Першим напрямом слід вважати створення нових робочих місць із використанням новітніх підходів і технологій праці та забезпеченням гідного рівня оплати й умов праці. Критеріями відбору претендентів на новітні робочі місця має стати високий рівень професійних компетенцій та якісної освіти за певною професійною ознакою. Для сільських територій цей напрям є одним із найбільш очікуваних, оскільки його реалізація на практиці дозволить забезпечити працездатне місцеве висококваліфіковане населення гідною працею, що стане умовою для стримування або навіть припинення процесів від'їзду перспективної молоді та досвідчених високопрофесійних працівників із села у пошуках роботи та гідного рівня життя. Через реалізацію означеного напрямку соціального підприємництва додатково вдасться підвищити рівень матеріального добробуту населення.

Актуальність створення суб'єктів соціального підприємництва за цим напрямом саме на території сільських регіонів країни може бути наочно проілюстрованою динамікою безробіття населення сільської місцевості України (рисунок 1). Так, за період 2004–2021 рр. загальна тенденція рівня безробіття (за методологією МОП) сільського населення була негативною, тобто питома вага безробітних у чисельності економічно активного населення на селі щорічно зростала, за винятком трьох відносно стабільних періодів (2005–2007 рр., 2011–2013 рр. та 2018–2019 рр.). Водночас чітко простежується наявність негативного впливу на динаміку кількості безробітного населення на селі кризових явищ різної етимології. Так, відбулося різке зростання безробіття сільського населення унаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008 р., військової агресії РФ на Донбасі й анексії АР Крим у 2014 р. та пандемії від COVID-19 у 2020 р. Наслідки ж війни 2022 р. нині навіть важко

собі уявити. Слід також акцентувати увагу на тому, що кожний наступний кризовий етап для сільських територій України характеризується більшим за попередній рівнем безробіття, а отже, і загостренням соціальних проблем у сільськогосподарських регіонах. У результаті у 2021 р. рівень безробіття сільського населення досяг рекордного за період значення у 10,6 %.

Рисунок 1 – Динаміка безробіття (за методологією МОП) населення у середньому, у % до кількості економічно активного населення та тенденції скорочення населення у сільській місцевості України за період протягом 2004–2021 рр.

Джерело: розраховано за даними [22; 23]

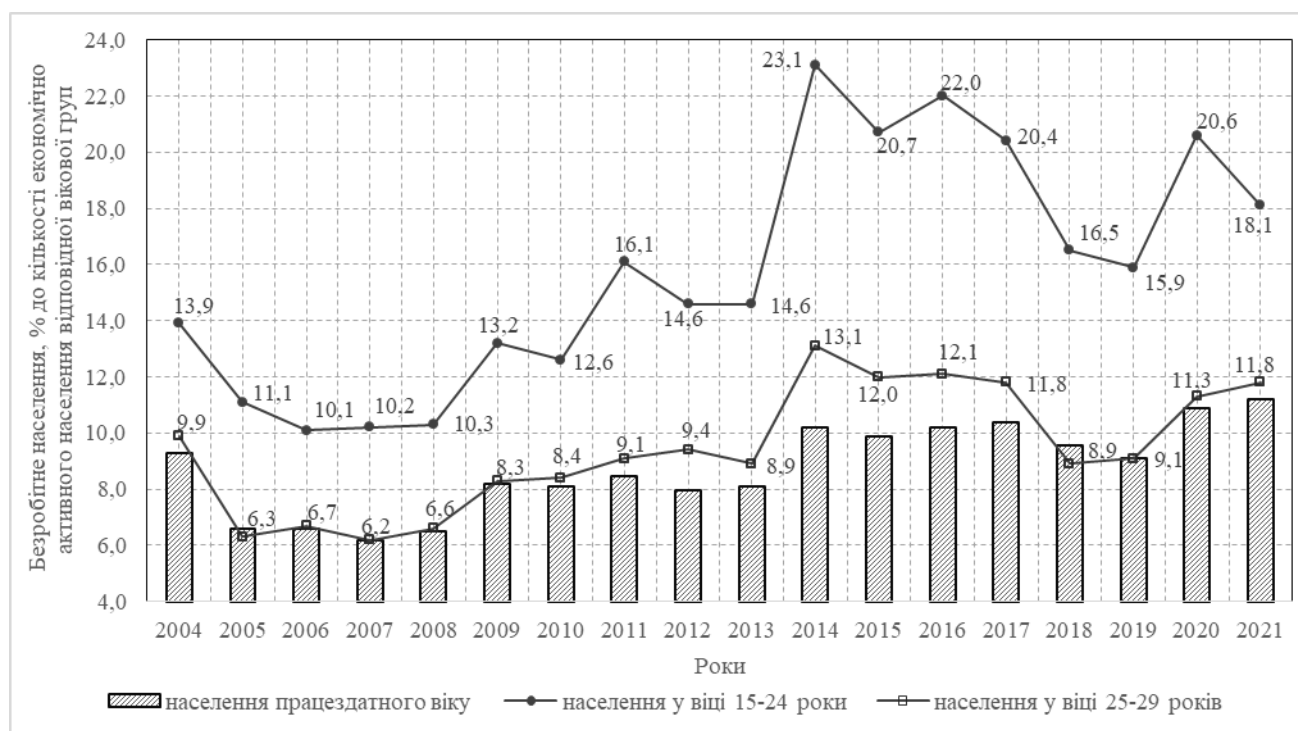
Одночасно на селі спостерігається інша соціальна проблема, пов'язана зі щорічним суттєвим скороченням чисельності населення. Протягом досліджуваного періоду в середньому щорічно чисельність сільського населення скорочується на 0,88 %. Водночас протягом 2004–2008 та 2018–2021 рр. відсоток скорочення сільського населення перевищував середньорічний рівень. Найкраща ситуація спостерігалася лише у 2014 р., коли чисельність сільського населення скоротилася лише на 0,54 %. Переважним чином означене скорочення сільського населення було пов'язано з причинами природного характеру через високу смертність та низький рівень народжуваності на селі. Водночас слід зазначити, що, починаючи з 2002 р., через суттєве погіршення рівня матеріального добробуту селян в Україні розпочався міграційний відплив населення з сільських територій і максимальний рівень таких тенденцій було досягнуто у 2005 р. – виїхало 51 111 осіб. Вимушене переселення населення через анексію АР Крим і тимчасову окупацію частини території Донецької та Луганської областей кардинальним чином змінило ситуацію з міграційним приростом сільського населення та протягом 2014–2017 рр. чисельність населення за цим показником щорічно збільшувалася від 2999 осіб у 2014 р. до 18 660 осіб у 2016 р. [22]. У 2018 р. ця позитивна тенденція припинилася і до кінця періоду дослідження не фіксувалася.

Таким чином можемо констатувати, що через високий рівень смертності й низький рівень народжуваності населення та відсутність достатньої кількості гідних робочих місць сільськогосподарські регіони України потерпають від скорочення чисельності населення та зростання рівня його безробіття, що суттєвим чином скорочує рівень і якість їх життя. А враховуючи той факт, що сільське господарство виступає одним із пріоритетних видів економічної діяльності країни та є основою продовольчої безпеки під час війни та у період відновлення країни, саме соціальне підприємництво має стати тим дієвим важелем, що дозволить стабілізувати ситуацію з безробіттям та скоротити міграційні потоки економічно активного населення за межі сільських територій. Збереження та закріплення на селі жінок фертильного віку дозволить сподіватися у найближчому майбутньому на зростання природного приросту населення.

Другим напрямом соціального підприємництва має стати формування замовлення та проведення професійної орієнтації на конкретні професійні позиції, що має коригувати завчасний вибір молоддю майбутньої професії з прив'язкою до рідної місцевості та дозволить докорінним чином знизити рівень безробіття, молодіжного безробіття та безробіття висококваліфікованих працівників. Лише через популяризацію сільськогосподарської праці, отримання за неї достатнього рівня оплати та забезпечення достатньої кількості робочих місць гідного рівня можливо створити перспективи для сільського господарства та затримати молодь на селі.

На думку фахівців, безробіття молоді є найбільш загрозливим для економіки регіону та країни явищем і, до того ж, воно найважче піддається подоланню [24; 25]. Для сільської місцевості молодіжне безробіття має дуже важкі наслідки, оскільки змушує молодь до реалізації міграційних рухів і тим самим поступово вимиває цей стратифікаційний прошарок населення. Таким чином, лише патріотичне виховання молоді та наявність достатньої кількості робочих місць гідної якості дозволить призупинити цю гостру соціальну проблему.

Протягом усього періоду дослідження рівень безробіття сільського населення у віці 15-29 років суттєвим чином перевищував середній рівень безробіття населення працездатного віку (рисунок 2). Виняток був характерним лише для категорії населення у віці 25-29 років для 2005 та 2018 рр., коли рівень цього показника незначно знизився порівняно з середнім рівнем безробіття сільського населення працездатного віку.

Рисунок 2 – Динаміка безробіття (за методологією МОП) працездатного населення та населення у віці 15-29 років, у % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи у сільській місцевості України за період протягом 2004–2021 рр.

Джерело: розраховано за даними [22; 23]

Статистичні дані показують досить загрозливу картину – п'ята частина сільського населення у віці 15-24 роки є безробітною, і найбільшим чином ця ситуація загострилася, починаючи з кризового 2014 р. Отже, зусилля соціальних підприємців, у першу чергу, мають бути спрямованими на максимальне залучення молоді до суспільної праці, забезпечення їх цікавою та високооплатною роботою, що стане умовою для перспективного розвитку сільських територій та економіки України.

Третім напрямом реалізації проектів та ініціатив соціального підприємництва на території сільськогосподарських регіонів слід вважати забезпечення населення достатніми обсягами товарів і послуг високої якості за адекватними цінами. Результатом втілення такої політики стане задоволення всіх базових потреб населення й покращення якості та рівня життя людини на селі. Особливо

актуальним це виступає для мешканців сільських територій, де рівень забезпечення населення товарами і послугами суттєвим чином відстає від аналогічних показників, характерних для міста.

На основі даних щодо самооцінки домогосподарствами ознак бідності та депривації (позбавлень) щодо доступності окремих товарів та послуг і поширення відповідних проявів позбавлення, проведеної у жовтні 2021 р. на території України, було встановлено, що 41,4 % сільських проти 16,2 % міських домогосподарств оцінюють свій стан як близький до бідності [26]. Крім того, доволі високий відсоток домогосподарств у сільській місцевості заявляє про те, що їм не вистачає коштів на те, щоб забезпечити нормальні умови життя (таблиця 1).

Таблиця 1 – Самооцінка українськими домогосподарствами у сільській місцевості ознак депривацій, % до загальної кількості домогосподарств у сільській місцевості

Недостатність коштів для:	2019 р.	2021 р.
того, щоб не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування споживання страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день	8,2	8,6
оновлення за потребою верхнього одягу та взуття для холодної пори року для дорослих один раз на п'ять років	28,7	26,3
підтримування житла у нормальному стані (протікає дах, вологі стіни/фундамент або гнилі віконні рами чи підлога)	12,3	12,4
підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі (на придбання палива, обігрівача тощо) протягом опалювального сезону	31,6	27,9
своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання або оплати газу для приготування їжі	19,8	19,2
своєчасної та в повному обсязі оплати орендних, іпотечних платежів, платежів за споживчими кредитами тощо	4,4	4,1
придбання автомобіля	29,5	26,8

Джерело: [26]

Незважаючи на той факт, що, за даними самооцінки домогосподарств України, у 2021 р. ситуація дещо покращилася порівняно з базовим 2019 р., існує значна необхідність у суттєвому підвищенні рівня і якості життя людини на селі та забезпеченні її наявних потреб. Тому діяльність соціальних підприємців має бути спрямованою на підвищення ступеня задоволення потреб людини. І від того, скільки гравців зайде на цей ринок, будуть залежати перспективи успішності формування ділового середовища сільських територій. Водночас ініціативи соціального підприємництва можуть бути спрямованими на розв'язання будь-якої проблеми, про що свідчать успішні приклади таких ініціатив, що вже кілька років реалізуються у різних містах і містечках України (таблиця 2).

Таблиця 2 – Успішні приклади соціального підприємництва, які реалізуються в Україні

Соціальне підприємництво	Ініціатива	Електронна адреса
Good Bread from Good People	Благодійна пекарня, працівники якої – люди з ментальною інвалідністю. Для кожної людини підбирають роботу, до якої у неї є схильності та інтерес. Місія – соціальна інтеграція людей з обмеженими можливостями та виготовлення смачної й корисної випічки. Продукція також безкоштовно передається безпритульним, до інтернатів та притулків	http://goodbread.com.ua/
Лабораторія ресайклу Re:laboratory	Екологічний проєкт, в межах якого з твердого сміття створюють вироби домашнього вжитку, з органічного – компост, на якому вирощують екологічно чисті овочі та трави. За два роки діяльності було зібрано 12 тонн вторинної сировини та навчено мешканців м. Івано-Франківськ цінувати речі, які зазвичай називають сміттям. Готуються до створення простору для екосвідомих людей	https://www.instagram.com/relaboratory/

Закінчення таблиці 2

Соціальне підприємництво	Ініціатива	Електронна адреса
Фонд Горіховий дім	Виробництво печива, 40 % прибутку від продажів якого спрямовується на соціальні проекти, зокрема на утримання Центру інтегральної опіки для жінок, які опинилися у кризових ситуаціях. Гроші спрямовуються на допомогу в повернення жінок до нормального життя, на тимчасове житло, на психологічну допомогу, на допомогу в працевлаштуванні	https://walnut.house/
Громадський ресторан Urban Space	Ресторан, 80 % прибутку якого спрямовується на реалізацію проектів розвитку м. Київ. Засновниками виступають 500 соціально активних людей, які об'єдналися навколо ідеї якісного розвитку міського простору та кожен інвестував у проект 1000 дол. США у гривневому еквіваленті	https://urbanspace500.com.ua/uk
Піцерія Veterano Pizza	Кафе-піцерія, яка підтримує військових, медиків, рятувальників, поліцейських. Відвідувачам піцерії пропонується додаткова опція «підвісити піцу на вибір», тобто обрати і сплатити піцу для тих, хто цього потребує найбільше	https://veteranopizza.com/
No Waste Ukraine	Створення громадських станцій сортування сміття, які виступають освітньою платформою, що змінює звички людей і формує нові навички. Функціонує No WASTE shop, прибуток від діяльності якого спрямовується на покриття витрат громадських станцій сортування та їх розвиток. Запроваджено багато різних екологічних проектів, до яких активно долучають населення міста та області	https://nowaste.com.ua/

Джерело: офіційні сайти соціальних підприємств

Наведені у таблиці приклади датуються довоєнним періодом життя України, а за часів війни більшість підприємств, які сьогодні мають фізичну можливість працювати, добровільно взяли на себе функції соціального підприємництва. І тут приклади можна наводити тисячами, що свідчить про високий рівень свідомості та згуртованості української нації навколо однієї мети – прагнення до Перемоги.

Отже, як ми бачимо, вибір напряму реалізації ініціативи соціального підприємництва може бути доволі широким і остаточно буде залежати від гостроти певної соціальної проблеми для конкретної території й наявності ініціативної групи, здатної реалізувати означений проект на практиці. Водночас, який би вибір не було зроблено соціальним підприємцем, його підприємство на сільській території практично не буде мати конкурентів. До того ж, як показують наведені приклади, для здійснення підприємницької діяльності можуть бути задіяними ресурси, які звичайний бізнес та державні підприємства залишають поза увагою. Додатково у разі необхідності соціальні підприємці мають можливості пройти безкоштовне навчання та доступ до методичних матеріалів і курсів, що проводять у межах соціальних ініціатив фахівці та експерти провідних компаній світу, можуть отримати потрібні для старту та подальшого розвитку фінансові ресурси, що надаються міжнародними компаніями у вигляді грантів та інших видів допомоги.

Для того щоб активізувати ініціативи соціального підприємництва в Україні загалом та в межах сільськогосподарських територій, на державному та регіональному рівнях має бути створеним механізм підтримки соціального підприємництва, який мав би включати такі основні важелі:

агітаційний – створення в суспільстві позитивної думки про соціальне підприємництво, для чого мають бути залученими всі дієві інструменти, зокрема засоби масової інформації, заклади

освіти, органи місцевої влади тощо; мотивація молоді до отримання освіти, необхідної для того, щоб ефективно реалізовувати стартапи та проекти соціальної спрямованості; активізація, популяризація й суспільна підтримка ініціатив з соціальної відповідальності бізнесу; особливу увагу слід приділити поширенню ініціатив соціального підприємництва та його розвитку у сільськогосподарських регіонах, де соціальні проблеми стоять досить гостро; важливе місце у цій роботі мають зайняти місцеві громадські організації;

освітній – зміна змісту та якості економічної освіти із обов'язковим відкриттям освітніх програм із соціального підприємництва у закладах вищої освіти; підготовка достатньої кількості висококваліфікованих фахівців-професіоналів, здатних забезпечити кадрову потребу соціального бізнесу; введення до шкільної програми факультативних курсів, які б розкривали основи підприємництва, що додатково можливо здійснити у межах співпраці шкіл із закладами вищої освіти області;

психологічний та емоційний – психологічна підготовка та тренінг підприємців, які прагнуть реалізовувати проекти соціального підприємництва, проте не готові психологічно це робити та емпатія яких розвинута не на достатньо високому рівні;

фінансовий – надання переваги кредитуванню та фінансуванню тих проектів та стартапів, що мають соціальний характер та спрямовані на розв'язання найбільш гострих соціально-економічних проблем суспільства. При цьому до фінансування мають залучатися як державні джерела, так і кошти спеціальних фінансових фондів – як українських, так і міжнародних, які спеціалізуються на підтримці ініціатив соціального підприємництва.

З економічної точки зору, для успіху соціального підприємництва дуже важливим також виступає правильний вибір форми організації підприємницької ініціативи та моделі оподаткування.

Висновки. Соціальне підприємництво виступає унікальною формою ведення бізнесу, метою якого є розв'язання нагальних соціальних проблем громади і суспільства при одночасному отриманні прибутку підприємцем від власної діяльності. Запровадження ініціатив соціального підприємництва, крім безпосереднього розв'язання соціальних проблем, дозволяє сформувати громадянську позицію підприємця, підвищити рівень власної відповідальності перед суспільством всіх учасників соціального підприємства та поступово сформувати навколо підприємця соціально дієвий актив однодумців, що прискорить розв'язання соціальних проблем громади. Особливо це є актуальним для сільськогосподарських регіонів країни, де рівень і якість життя населення суттєво відстають від міських реалій. Водночас для того щоб активізувати діяльність соціальних підприємців, важливо на державному рівні здійснювати стимулюючі заходи та легалізувати цей вид діяльності у нормативно-законодавчому полі країни. Подальші дослідження мають бути спрямованими на визначення потенційної ролі соціального підприємства у післявоєнний період у справі відновлення та відбудовування країни.

Список використаних джерел

1. Міняйленко І. В., Биба В. В., Кулябка А. А. Зарубіжні моделі розвитку соціального підприємництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_76.
2. Комісаренко А. О. Соціальне підприємництво як ефективний механізм сталого розвитку в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Державне управління*. 2021. № 1. С. 140–147.
3. Школяр М. В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціальних проблем. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. № 27 (2). С. 85–89.
4. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6. Вип. 1. С. 28–33.
5. Горин В. П., Булавінець В. М. Соціальне підприємництво як інструмент диверсифікації фінансування соціальної політики. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 29–35.
6. Бергер А. Д. Розвиток соціального підприємництва: теоретико-практичні підходи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 3. С. 47–51.
7. Колодійчук Ю., Семенкова А. Роль соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем вразливих категорій населення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28 (2). С. 151–155.
8. Завадських Г. М., Тебенко В. М. Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 177–185.

9. Любчич А. М., Врублевська-Місюна К. М. Деякі аспекти становлення та розвитку соціального підприємництва. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1. С. 24–30.
10. Биковець К. Ю. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання розвитку соціального підприємництва. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 3. С. 202–211.
11. Заволока Ю. М., Сідненко М. В., Івко А. В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_49.
12. Попович А., Кацьора О. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Грані*. 2020. Т. 23. № 5. С. 39–44.
13. Наумова М. О. Пріоритети розвитку соціального підприємництва в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 40. С. 135–145.
14. Шоля Р. І. Соціальне підприємництво в Україні як тренд економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 26 (2). С. 121–125.
15. Пилипенко Н. М., Карпець О. В. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_3_28.
16. Романова Ю., Лісецька В. Індивідуально-психологічні особливості осіб, які займаються соціальним підприємництвом. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2020. Вип. 2. С. 82–86.
17. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 297–303.
18. Утеченко Д. М. Соціальне підприємництво як засіб розвитку людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 78–84.
19. Дюк А. А. Сучасний розвиток та напрями спеціалізації соціального підприємництва на селі. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 149–154.
20. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України № 5073-VI від 5 липня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
21. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22 березня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
22. Населення України на 2020 р.: демографічний щорічник. Київ: Держ. служба статистики України, 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
23. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами / Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
24. Захарова О. В. Тенденції нагромадження людського капіталу в Україні за період незалежності. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси, 2020. Вип. 59. С. 85–97.
25. Лопушняк Г., Кузьменко Г. Молодіжне безробіття в Україні та Польщі: оцінка масштабів та шляхи зменшення [підрозділ: 2.1]. *Соціально-трудова відносина: проблеми науки та практики: монографія* / за ред. Т. А. Костишиної. Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 352–372.
26. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2021 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2021 року): стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ: Держ. служба статистики України, 2022. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Minyailenko, I. V., Biba, V. V., Kulyabka, A. A. (2020), "Foreign models of social entrepreneurship development", *Efektivna ekonomika*, no. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_11_76 [in Ukrainian].
2. Komissarenko, A. A. (2021), "Social entrepreneurship as an effective mechanism for sustainable development in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, no. 1, pp. 140-147 [in Ukrainian].
3. Shkolnik, M. V. (2017), "Social entrepreneurship as a tool for solving social problems", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 27 (2), pp. 85-89 [in Ukrainian].
4. Bila, I. S., Shevchenko, A. A. (2021), "Social entrepreneurship is a modern trend of economic development", *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, vol. 6 (1), pp. 28-33 [in Ukrainian].
5. Gorin, V. P., Bulavinets, V. M. (2021), "Social entrepreneurship as a tool for diversifying social policy financing", *Ahrosvit*, no. 15, pp. 29-35 [in Ukrainian].
6. Berger, A. D. (2020), "Development of social entrepreneurship: theoretical and practical approaches", *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3, pp. 47-51 [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, Yu., Semenkova, A. (2020), "The role of social entrepreneurship in solving socio-economic problems of vulnerable categories of the population", *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, vol. 28 (2), pp. 151-155 [in Ukrainian].
8. Zavadskikh, G. M., Tebenko, V. M. (2020), "Practical aspects of the formation of social entrepreneurship in Ukraine", *Biznes Inform*, no. 11, pp. 177-185 [in Ukrainian].
9. Lyubchych, A. M., Vrublevska-Misyuna, K. M. (2021), "Some aspects of the formation and development of social entrepreneurship", *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, no. 1, pp. 24-30 [in Ukrainian].
10. Bykovets, K. Yu. (2020), "Foreign experience of normative-legal regulation of social entrepreneurship development", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 202-211 [in Ukrainian].
11. Zavoloka, Yu. M., Sidnenko, M. V., Ivko, A. V. (2019), "Problems and prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, no. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_5_49 [in Ukrainian].
12. Popovych, A., Katsora, O. (2020), "Prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine", *Hrani*, vol. 23, no. 5, pp. 39-44 [in Ukrainian].
13. Naumova, M. O. (2019), "Priorities for the development of social entrepreneurship in Ukraine", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, vol. 40, pp. 135-145 [in Ukrainian].
14. Sholya, R. I. (2019), "Social entrepreneurship in Ukraine as a trend of economic development", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 26 (2), pp. 121-125 [in Ukrainian].
15. Pilipenko, N. M., Karpets, O. V. (2021), "Theoretical aspects of social entrepreneurship in modern conditions", *Efektivna ekonomika*, no. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_3_28 [in Ukrainian].
16. Romanova, Yu., Lisetska, V. (2020), "Individual psychological features of persons engaged in social entrepreneurship", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia*, vol. 2, pp. 82-86 [in Ukrainian].
17. Lunkina, T. I. (2020), "Social entrepreneurship in Ukraine as a modern development trend: features, financial aspects", *Infrastruktura rynku*, vol. 39, pp. 297-303 [in Ukrainian].
18. Utechenko, D. M. (2020), "Social entrepreneurship as a means of developing human capital in rural areas", *Ahrosvit*, no. 21, pp. 78-84 [in Ukrainian].
19. Duke, A. A. (2020), "Modern development and areas of specialization of social entrepreneurship in rural areas", *Ekonomika ta derzhava*, no. 5, pp. 149-154 [in Ukrainian].
20. "Law of Ukraine (2012), On charitable activities and charitable organizations", 5073-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].
21. "Law of Ukraine (2012), About public associations", 4572-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> [in Ukrainian].
22. "Population of Ukraine in 2020 (2021), Demographic Yearbook", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
23. "Unemployment of the population (according to ILO methodology) by sex, type of locality and age groups (2022), State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
24. Zakharova, O. V. (2020), "Trends in the accumulation of human capital in Ukraine over the period of independence", *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 59, pp. 85-97 [in Ukrainian].
25. Lopushnyak, G., Kuzmenko, G. (2020), "Youth unemployment in Ukraine and Poland: assessment of the scale and ways to reduce", *Social and labor relations: problems of science and practice: monograph*, pp. 352-372 [in Ukrainian].
26. Statistical compendium (2022), "Household self-assessment of the availability of certain goods and services in 2021 (according to a sample survey of households in October 2021)". Kyiv: Derzh. sluzhba statyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

D. Yu. Myronenko, S. V. Makhno, D. V. Hladkii

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A TOOL TO ACTIVATE THE BUSINESS ENVIRONMENT IN AGRICULTURAL REGIONS OF UKRAINE

During the period of independence, the Ukrainian economy experienced various socio-economic problems that arose as a result of certain crisis phenomena. The most negative impact of the crisis has affected the standard of living of the population living in agricultural regions of the country. In recent years, a new and quite effective tool for solving social problems of society has appeared in the world, which is

called social entrepreneurship. That is why the work is devoted to the search for opportunities for the development of social entrepreneurship as a tool for activating the business environment of agricultural regions of Ukraine. The relevance of activating the subject of social entrepreneurship for the development of the Ukrainian economy and the creation of a business environment in agricultural regions of the country is substantiated. It has been established that social entrepreneurship is such a unique type of business that is aimed at solving social problems of society while simultaneously fulfilling the main goal of any entrepreneur's activity - making a profit. Based on a thorough analysis of scientific works of Ukrainian researchers, the factors of the development and important aspects of the implementation of social entrepreneurship projects, the prerequisites for the emergence and spread of it in Ukraine have been identified. The features of social entrepreneurship, its differences from socially responsible business are considered. The sufficiency and exhaustive legal and regulatory framework governing the activities of social entrepreneurs in Ukraine are characterized. The most relevant directions of the development of social entrepreneurship in agricultural regions of Ukraine are substantiated. The first direction chosen is the creation of new jobs using the latest approaches and labor technologies and ensuring a decent level of remuneration and working conditions. The second direction of social entrepreneurship is the formation of an order and the implementation of professional orientation for specific professional positions, which should correct the early choice of a future profession by young people with reference to their native area and will radically reduce the level of unemployment, youth unemployment and unemployment of highly qualified workers. The third direction in the implementation of projects and initiatives of social entrepreneurship in agricultural regions has chosen to provide the population with sufficient volumes of high-quality goods and services at adequate prices. The content of successful examples of the implementation of ideas of social entrepreneurship in Ukraine is given and characterized. The levers of social entrepreneurship support mechanism at the state and regional levels, which include propaganda, educational, psychological and emotional, financial ones, are determined.

Keywords: social entrepreneurship, business environment, social problems, state, agricultural regions, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2022

DOI 10.24025/2306-4420.64.2022.255870

Мироненко Д. Ю., аспірант PhD, Черкаський державний технологічний університет

e-mail: anabioz150597@gmail.com

ORCID 0000-0001-6646-2839

Myronenko D. Yu., Postgraduate Student, Cherkasy State Technological University

Махно С. В., аспірант PhD, Черкаський державний технологічний університет

e-mail: sergmakhno22@gmail.com

ORCID 0000-0003-2162-1140

Makhno S. V., Postgraduate Student, Cherkasy State Technological University

Гладкий Д. В., аспірант PhD, Черкаський державний технологічний університет

e-mail: dmitriy.gladky@gmail.com

Hladkii D. V., Postgraduate Student, Cherkasy State Technological University